

GENÇ MÜTEFEKKİRLER DERGİSİ

(GEMDER)

e-ISSN: 2718-000X

Yıl: 3, Cilt: 3, Sayı:2

Aralık-2022

MAKALE BİLGİLERİ

Ortaöğretim Kademesindeki Öğrencilerin Din Dersi Öğretmenlerine Yöneltiltikleri İnançla İlgili Sorular ve Verilen Cevapların Değerlendirilmesi

Evaluation of The Questions Asked By High School Students To Their Religious Teacher and The Given Answers

YAZAR

Eyüp TABARA

Atatürk Üniv. Din Eğitimi Anabilim Dalı

Doktora Öğrencisi

tabaraeyup@gmail.com

Orcid: [0000-0002-4788-6190](https://orcid.org/0000-0002-4788-6190)

Yayın Bilgisi

Yayın Türü: Araştırma Makalesi

Makale Geliş Tarihi: 13.10.2022

Makale Kabul Tarihi: 22.10.2022

Sayfa Aralığı: 386-410

Öz: Bu çalışma, ortaöğretim kurumlarında çalışmakta olan Din Dersi öğretmenlerine inançla ilgili ne tür soruların yöneltilmiş olduğunu ve bu sorulara öğretmenlerin nasıl cevap verdiklerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden olan durum çalışması deseni kullanılmıştır. Veri toplamak amacıyla araştırmacı tarafından literatür taraması sonucu hazırlanan yarı-yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Araştırma, Muş il sınırları içerisinde görev yapmakta olan 5 Din Dersi öğretmeni (kadrolu/sözleşmeli) ile sürdürülmüştür. Öğretmenler ile yapılan görüşmelerden elde edilen ses kayıtları bilgisayar ortamına aktarılarak görüşme verileri elde edilmiştir. Veriler içerik analizi yöntemi ile çözümlenmiştir. Yapılan analizler sonucunda toplam altı tema belirlenmiştir. Araştırma sonucunda Din Dersi öğretmenlerinin bazı sorular karşısında çaresiz kaldıkları, konuyu geçiştirecek türden cevaplar verdikleri, bazı soruların cevaplarının kendilerince bile bilinmediği; bazı sorular karşısında ise verilen cevapların kayda değer, düşündürücü olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Din Dersi Öğretmenleri, İnanç Problemleri, Z Kuşağı

Abstract: This study aims to reveal what kind of questions about faith were asked to Religious Lesson teachers working in secondary education institutions and how teachers answered these questions. The case study design, which is one of the qualitative research methods, was used in the study. In order to collect data, a semi-structured interview form prepared by the researcher as a result of literature review was used. The research was carried out with 5 Religion Lesson Teachers (permanent/contracted) working in Muş province. The audio recordings obtained from the interviews with the teachers were transferred to the computer environment and the interview data were obtained. As a result of the analysis, a total of six themes were determined. As a result of the research, it was found that the Religious Teachers were helpless in the face of some questions, they gave answers in a way that would pass the subject over, and the answers to some questions were not known even to them; In the face of some questions, it has been determined that the answers given are remarkable and thought-provoking.

Key Words: Religious Education, Religious Teachers, Faith Problems, Generation Z

Giriş

İnsanlık tarihinin başlangıcından günümüze kadar bireylerde var olan merak duygusu, insanoğlunun pek çok farklı konuya yönelmesine zemin hazırlamıştır. İnsanoğlu, zihinlerde yer edinen soru(n)lara, sürekli bir cevap arayışı içinde olmuştur. Özellikle doğa olaylarına, metafizik konulara duyulan merak, toplum içinde çok farklı bir platformda ele alınmaya çalışılmış, insanoğlu söz konusu meselelere kendince birtakım cevaplar bulmuştur. Fakat yaşanan çağın sosyal ve ekonomik şartları, geçmiş dönemlere nazaran değiştiği için insanların zihin dünyasındaki soru(n)lar da haliyle değişmiştir. Günümüzde Z kuşağı diye isimlendirilen nesil,¹ sosyal medyanın ve mevcut sekülerleşmenin etkisiyle pek çok konuda farklı türden soru(n)ları üretip, bunlara cevap bulma arayışı içindedir. Günümüz toplumunda gençlerin din ile ilişkilerinde bir dönüşümün yaşandığını söyleyebiliriz. Görmez'e göre gençlerin dünyasındaki değişim Deizm, Agnostizm ya da Felsefi Ateizm'den kaynaklanmamakta tam tersine bugün gençler yeni bir anlam arayışı içindedir.² Özellikle inanca dair konular, en çok merak edilenler arasında yer almaktadır. Örneğin "Allah'ın varlığından nasıl emin olabiliriz? Her şeyin bir başlangıç noktası varken Allah'ın neden bir başlangıç noktası yok? Allah bizim kaderimizi yazdıysa neden bizi sorumlu tutuyor, bizim ne suçumuz var?" gibi sorular, gençler arasında çokça merak edilmektedir. Bu tür soru(n)lara, özellikle ortaöğretim kurumlarında görev yapan Din Dersi öğretmenleri muhatap olmaktadır. Bu çerçevede araştırma-

¹ Z kuşağını, 2003 yılı ve sonrasında dünyaya gelen, teknolojinin içine doğan nesil olarak tanımlamak mümkündür. Bu nesil için *sıfır kuşağı*, *net kuşağı*, *dijital kuşak* (*generation D*) diyenler de vardır. Bkz. Aycan Türk, *Değişimi Değiştiren Geleceği Dönüştüren Y Kuşağı* (İstanbul: Kafekültür Yayıncılık, 2017), 228.

² Mehmet Görmez, *Gençliğin Anlam Arayışı* (Ankara: OTTO, 2021), 27-28.

nın temel problemi şöyle belirlenmiştir: Ortaöğretim kurumlarında görev yapan Din Dersi öğretmenlerine inançla ilgili ne tür sorular yöneltilmekte ve bu sorulara Din Dersi öğretmenleri nasıl cevap vermektedir? Alt problemler olarak şu sorulara cevap aranmaktadır:

1. Öğrenciler, daha çok inancın hangi boyutuyla ilgili soru sormaktadır?
2. Sorulara verilen cevaplar, kendi içinde tutarlı mıdır?
3. Din Dersi öğretmenleri, yeterli meslekî alan bilgisine sahip midirler?

Bu problem çerçevesinde alan-yazın taramasında daha önce Din Dersi öğretmenlerinin nitelik ve mesleki yeterlilikleri,³ DKAB öğretmenlerinin mesleklerini etkili bir şekilde icra edebilmelerinin önündeki engeller,⁴ ders kitaplarında inanç konularının nasıl işlendiği,⁵ öğrencilerde inanç problemlerine neden olan faktörlerin neler olduğu⁶, gençlerin inanç problemlerinin gerçekliği,⁷ X, Y ve Z kuşağı kadınlarının din algıları,⁸ Kredi Yurtlar Kurumu'nda kalan

³ Hacer Aşık Ev, "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (DKAB) Öğretmeninin Nitelik ve Mesleki Yeterlilikleri", *İlköğretim Online* 10/2 (26 Haziran 2011), 523-538.

⁴ Mehmet Fatih Kayan, "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Mesleklerini Etkili Olarak Yürütebilmelerinin Önündeki Engellere İlişkin Görüşleri", *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 7/7 (07 Ağustos 2020), 118-127.

⁵ Macid Yılmaz, "İnanç Öğrenme Alanları Açısından Lise Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarının İncelenmesi", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 18/3 (22 Mart 2015), 117-134.

⁶ Ayşe Betül Akdemir, "Öğrencilerde İnanç Problemine Neden Olan Faktörlerin Belirlenmesi", *Dergiabant* 8/1 (31 Mayıs 2020), 318-342.

⁷ Abdullah İnce, "Gençliğin 'İnanç Problemlerinin' Gerçekliği: Eleştirel Bir Okuma", *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/2 (30 Aralık 2021), 908-934.

⁸ Şerife Altıparmak - Hatice Budak, "X, Y, Z Kuşağı Kadınlarının Din Algılarının Karşılaştırılmalı Analizi", *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8 (30 Nisan 2022), 55-94.

gençlerin Din İşleri Yüksek Kurulu'na yönelttikleri sorular,⁹ İslam dinine eleştirel yaklaşan veya İslam dinine bağlı olduğu halde aklına, zihnine bu türden sorular takılan kimselerin dile getirdiği hususlar,¹⁰ Türkiye' de lise çağındaki gençlerin dini tutum ve yönelimleri¹¹ gibi konuların çalışılmış olduğu, fakat ortaöğretim kurumlarında çalışmakta olan Din Dersi öğretmenlerinin inanç konusunda ne tür sorularla karşı karşıya geldikleri ve bu sorulara nasıl cevap verdiklerine dair herhangi bir çalışmanın yapılmamış olması, bu çalışmanın önemini ortaya koymaktadır. Yapılan literatür taramasında müstakil bir çalışmanın ortaya konmamış olması, ortaöğretim kurumlarında okumakta olup inanç konusunda kafası karışan, bir buhran yaşayan gençlerin, bu sorularının akli delillerle çözüme kavuşturulması, araştırmamızı önemli kılan bir diğer neden arasında sayılabilir. Lise öğrencilerinin zihinlerinde inançla ilgili oluşan şüphelerin giderilmeye çalışılması, din eğitimi açısından büyük öneme sahiptir.

Çalışma, ortaöğretim kurumlarında çalışan Din Dersi öğretmenleri (kadrolu/sözleşmeli) ile sınırlıdır. Dolayısıyla ortaokul, imam-hatip ortaokulunda çalışmakta olan öğretmenler ile ücretli olarak çalışan öğretmenler, çalışmanın kapsamı dışındadır.

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Deseni

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemlerine göre hazırlanmıştır. Yıldırım ve Şimşek, nitel araştırmayı "gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda, gerçekçi ve bütüncül bir biçimde

⁹ Fatih Kurt, *Niçin İnanıyorum?* (İstanbul: DİB Yayınları, 2019).

¹⁰ Soner Duman, *Allahım Sorularım Var* (İstanbul: Erkam Yayıncılık, 2020).

¹¹ Recep Kaymakcan, *Gençlerin Dine Bakışı ve Okullarda Din-Değerler Öğretimi* (İstanbul: DEM Yayınları, 2021).

ortaya konmasına yönelik nitel bir yöntemin kullanıldığı araştırma" olarak tanımlamaktadırlar.¹² Araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması desenine göre tasarlanmıştır. Creswell ve Gerring'e göre durum çalışması; araştırmacının zaman içerisinde sınırlandırılmış bir veya birkaç durumu çoklu kaynakları içeren veri toplama araçları (gözlemler, görüşmeler, görsel-işitseller, dokümanlar, raporlar) ile derinlemesine incelediği, durumların ve duruma bağlı temaların tanımlandığı nitel bir araştırma yaklaşımıdır.¹³ Bu çalışmada, Din Dersi öğretmenlerine yöneltilen sorular ve verilen cevapların incelenmesi amaçlandığından dolayı sadece araçsal durum çalışması türü kullanılmıştır. Araçsal durum çalışması ise, bir konuyu anlamak ya da genelleme yapmak için kullanılır.¹⁴

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmada aktif olarak ortaöğretim kurumlarında çalışmakta olan Din Dersi öğretmenleri ile çalışılmıştır. Araştırma, Muş il sınırları içerisinde görev yapmakta olan 5 Din Dersi öğretmeni ile sürdürülmüştür. Katılımcılardan 2'si Anadolu, 1'i Fen, 1'i Çok Programlı ve 1'i de İmam Hatip lisesinde görev yapmaktadır. Araştırmacı ile çalışma grubunun aynı ilde görev yapmaları, çalışmanın güvenilirliğini arttıran bir unsur olduğu gibi bilimsel ça-

¹² Ali Yıldırım - Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2011), 39.

¹³ John W. Creswell, *Nitel Araştırma Yöntemleri*, ed. Mesut Bütün - Selçuk Beşir Demir (Ankara: Siyasal Yayın Dağıtım, 2013), 97; John Gerring, *Case Study Research: Principles and Practices* (United Kingdom: Cambridge University Press, 2016), 28.

¹⁴ Münevver Subaşı - Kübra Okumuş, "Bir Araştırma Yöntemi Olarak Durum Çalışması", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 21/2 (20 Haziran 2017), 422.

lışmalarda önemli bir unsur olan ekonomiklik ilkesine de uygundur.¹⁵ Katılımcıların çalıştığı kurumlar, ortaokul, imam-hatip ortaokulu dışındaki Anadolu, Fen, Sosyal Bilimler, ÇPL ve Meslek Liseleri olarak belirlenmiştir.

2.3. Verileri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Bu form daha önceden araştırmacı tarafından hazırlanmış olan birtakım soruların sorulmasını ve özel bazı konulara değinilmesini içermektedir.¹⁶ Bu sorular her bir katılımcıya sistematik ve sıralı bir biçimde sorulur fakat görüşme süresince katılımcının bu soruların dışına çıkma hakkı her zaman vardır.¹⁷

2.4. Veri Toplama Süreci ve Analizi

Veriler, 2022 yılında toplanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formunun uygulanması için İnönü Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'nun 22-09-2022 tarih 17. oturumunun 5 numaralı kararı ile etik izin alınmıştır.

Görüşmeler hem yüz yüze hem de online programlar aracılığı ile gerçekleştirilmiştir. Her bir görüşme yaklaşık 30 dk. sürmüştür. Din Dersi öğretmenleri ile görüşme yapılmadan önce bu çalışmanın niçin yapıldığı hakkında gerekli ön bilgilendirmeler yapılmış, görüşmelerin kayıt altına alınması için gerekli izinler katılımcılardan alınmıştır. Katılımcılar için k1 ila k5 kodları kullanılmış ve katılımcılara ait ifadeler çift tırnak ("...") içerisinde *italik* olarak belirtilmiştir. NVIVO 12 programına aktarılan metinlere içerik

¹⁵ Haluk Özmen - Orhan Karamustafaoğlu (ed.), *Eğitimde Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Pegem Akademi, 2019), 116.

¹⁶ Keith F. Punch, *Sosyal Araştırmalara Giriş -Nicel ve Nitel Yaklaşımlar-*, çev. Dursun Bayrak vd. (Ankara: Siyasal Kitapevi, 2014), 167.

¹⁷ Özcan Güngör (ed.), *Bilimsel Araştırma Süreçleri El Kitabı* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2018), 210.

analizi yapılmıştır. İçerik analizi, desen, tema, varsayım ve anlamlar çıkarma çabası içinde, belirli miktarda materyalin dikkatli, ayrıntılı, sistematik bir biçimde incelenmesi ve yorumlanmasıdır.¹⁸ Ortaya çıkan analiz sonuçları, alanında uzman iki kişiyle birlikte yorumlanmıştır.

3. Bulgular

Katılımcılarla görüşmeler sonrasında inançla ilgili sorular *Allah'a, Meleklerle, Kitaplara, Peygamberlere, Ahirete ve Kadere İman* olmak üzere altı temada konu incelenmiştir.

3.1. Allah'a İman

Öğrenciler, Din Dersi öğretmenlerine Deizm, Allah'ın Kıdem sıfatı ve Samed isminden hareketle bazı sorular sormuştur.

3.1.1. Deizm

Deizm, bu evrenin varoluşunda Tanrıyı ilk neden olarak kabul eden ancak ona hiçbir güç ve niteliği tanımayan, pasif bir Tanrı anlayışını öne süren "akılcı din" öğretisidir. Deizmde, Tanrının varlığı kabul edilmekle beraber yeryüzündeki tüm dinler reddedilir. Dolayısıyla deizmde vahiy ve peygamberlik müessesesi kabul edilmez. Bu bağlamda deizm yalnızca evreni yaratıp, ona ve içindekilere müdahale etmeyen bir Tanrı tasavvurudur.¹⁹ Öğrenciler, deizm ile ilgili öğretmenlere sorular yöneltmişlerdir. Örneğin bir öğrenci: *"Hocam, ben deistim. Bilimsel olarak bir tanrının varlığını inkâr edemiyorum ama tanrının benim günlük işlerime karışacağına da inanmıyorum. Mesela Tanrı niçin benim saçım ile ilgilensin? Dünyada bunca dert keder varken saçımın teline karışmasını mantıklı bulmuyo-*

¹⁸ Bruce L. Berg - Howard Lune, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, ed. Asım Arı (Konya: Eğitim Yayınevi, 2019), 345.

¹⁹ John Locke, *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup*, çev. Melih Yürüşen (Ankara: Liberte, 2004), 35.

rum.” şeklinde bir soru yöneltmiştir. Bu soru karşısında bir öğretmen ise şöyle cevap vermiştir (k2):

“Öğrencilere diyorum ki İslam, bizim tuvalet âdabımıza kadar karışıyor. Kimsenin görmediği, bireysel olan bir duruma müdahale eden bir din, başörtüsü gibi toplumsal bir meseleye de elbette müdahale etmesi, mantıksız gelmemelidir.”

Yine başka bir öğretmen, deizm sorusunu şöyle cevaplamıştır(k1):

“Öğrencilere diyorum ki siz bir sınıfsınız. Sınıf rehber öğretmeniniz vardır. Öğrencilerden bir şikâyet gelince, öğretmeniniz hemen gelip sizleri düzene sokar. İşte bu müdahale demektir. Ben de diyorum ki işte Yaratıcı buna benzer olarak insanları yaratmış ama başıboş bırakmamıştır. Ayette de: *“Biz insanları başıboş bırakmadık.”* geçiyor. Allah topluluklara zaman zaman zaman peygamberler göndermiştir. Bir topluluk düzeldikten sonra bir süre sonra tekrar bozulmuştur. Yine düzeltmek için Allah peygamber göndermiştir. İşte rivayette de 124.000 peygamber gönderildiği geçiyor.²⁰ Bu gönderilen peygamberlerin tamamı, müdahale oluyor. Topluluk bozulunca Allah, peygamberle müdahale ediyor.”

Söz konusu cevaplar, öğrencilerin gündelik hayatta aşına oldukları durumlar üzerinden verilmiştir.

3.1.2. Allah'ın Varlığı

Öğrencilerin bu konuda istedikleri şey, inandıkları Tanrıyı ispat etmektir. Genelde öğretmenlere *“Ateistlere Allah'ın varlığını nasıl ispatlayabiliriz?”* türünden sorular gelmiştir. Bazı öğretmenler konuya Gaye ve Nizam delilini kullanarak yaklaşmıştır bazıları ise kendilerince mantıklı gördükleri bazı durumlar üzerinden Allah'ın varlığını ispat etme çabasına girişmişlerdir. Bu örneklerden

²⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l İmam Ahmed b. Hanbel*, nşr. Şuayb el-Arnaut (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2001). Hadis No: 22888

bazıları kendi içinde tutarlı değilken bazıları ise düşündürücüdür. Örneğin (k3):

“Sınıfta elime mavi renkli beyaz tahta kalemini alıyorum ve gençlere diyorum ki; “Bu mavi kalemlerle tahtaya kırmızı renkli bir şey yazabilir miyim?” Öğrencilerin hepsi bu somut örnek karşısında “hayır” cevabını veriyor. Daha sonra bir yeşil bir elma düşünün diyorum. Toprağın rengi kahverengi veya siyah olmasına rağmen böyle bir topraktan yeşil bir elmanın yetişmesi sizce de çok garip değil mi? Veya elma ağacının kökünü dişlediğimiz zaman elmaya dair hiçbir tat alamazken, meyvede o tadı almak da garip değil mi? Normalde az önce kalem örneğinden bahsettik. Aynı mantıkla elmanın renginin kahverengi veya siyah olması, tadının da elma ağacının her yerinde bulunması gerekiyor fakat bulunmuyor. Bunlar tesadüf eseri olamaz diyorum.” şeklinde bir cevap vermiştir. Fizik ile Biyoloji konusunun birbirine kıyas edilerek soruya cevap aranması, tutarsızlık ortaya koymaktadır. Yine aynı öğretmen(k3) şu örneği vererek dikkatleri üzerine çekmiştir:

“Bugünkü tıp teknolojisi bu kadar ilerlemiş olmasına rağmen, bir damla kan üretilmiyor. Onun için Kızılay sürekli kan bağıışı alıyor. Bizim en zeki olarak kabul ettiğimiz profesörler bir damla orijinal kan üretemezken, vücudumuzdaki şuursuz hücrelerin kan üretmesi aklen mümkün mü? Değil. Demek ki bu şuursuz hücrelere bu kanı üreten birisi var.”

Söz konusu cevabın, öğrencilerin zihninde farklı bakış açılarının oluşmasına vesile olduğu söylenebilir.

3.1.3. Allah'ın Kıdem Sıfatı

Fahreddin er-Razi'ye (ö. 606/1210) göre, zatı gereği zorunlu varlığın kadim ve ezeli olması zorunludur. Bu yaratıcı, eğer yaratılan bir şey olsaydı, o da başka bir yaratıcıya muhtaçlık özelliği taşıdığı için onun da yaratıcıya muhtaç olması gerekirdi. Bu durumda ya kısır döngü ya da teselsül gerekir ki ikisi de geçersizdir. Sonuç

olarak ortaya çıkmıştır ki, alemin yaratıcısının yaratılmış olması yanlış seçeneklere götürür. Bu nedenle, yaratıcının yaratıldığına dair iddia geçersizdir. O halde, yaratıcının ezeli ve kadim olduğuna hükmetmek zorunludur.²¹

Öğrencilerin merak ettikleri bir diğer konu da Allah'ın ezeli oluşudur. Maddî alemde görünen her şey bir sebebe bağlı olduğu için, öğrenciler Allah'ın herhangi bir sebebe bağlı olmadan var oluşunu anlamlandırmakta zorluk çekmektedir. Örneğin bir öğrenci "Hocam, Allah'ın ezeli olmasını bir türlü anlayamıyorum. Kafam almıyor." şeklinde bir soru sormuştur. Bu soru karşısında bazı öğretmenler açıklayıcı bir tutum sergileme gayreti içerisine girerken bazı öğretmenler ise kendilerinin de bu konuda net bir cevaba sahip olmadıklarını ifade etmişlerdir. Örneğin bir öğretmen konuya dair şöyle bir cevap vermiştir(**k3**):

"Ben bu soruya bir tren örneği veriyorum. Diyorum ki nasıl ki bir trende 20-30 tane vagon var. Hepsi birbirine bağlı ve birbirini çekiyor. En sondaki vagonun başlayıp ilk vagona gelene kadar hepsinin birbirini çektiğini görüyoruz ama lokomotif çeken kimse yok. Hepsi nihayetinde ona bağlı. Bizler de dünyada bazı sebeplerle birbirimize bağlıyız. Hepimizin bir annesi babası, onların da anne babası var. Ve böylece uzayıp gider. Ta ki Hz. Adem'e kadar. Allah ilk insan olarak onu yarattım diyor. Yani insanlığın bir başlangıç noktası var. Eğer Hz. Adem'in de bir babası olsaydı bu sefer Hz. Adem'in bir dedesi de olmak zorundaydı. Bu kısır bir döngüye dönüşür diyorum. Allah da aynen bunun gibi. Biz onun varlığının bir başlangıç noktasını kabul ettiğimizde ortaya mutlaka onun varlığını başlatan başka birisinin de olması gerektiği ortaya çıkıyor. Başkasının gücüne ihtiyaç duyan bir varlık da ilah olamaz diyorum. Bu cevap öğrencileri tam olarak ikna edemese de genel olarak meraklarını gideriyor.

²¹ Fahreddin Er-Razi, *el-Metalibü'l-Âliye mine'l-İlmi'l-İlahi* (İstanbul: Fikriyat, 2022), 230-231.

Bu soruya da bu şekilde cevap veriyorum." Başka bir öğretmen ise bu soru karşısında çaresiz kaldığını şöyle dile getirmiştir(k5):

"Ben bu soruya şu cevabı veriyorum. Biz şu an aklımızla her şeyi idrak edemiyoruz. Bazı durumlar bizim anlama seviyemizi aşıyor. Bazı soruların cevabı bu dünyada, bazı soruların cevabı ise ahirette. Allah'ın varlığının başlangıcı da ahirete kalan sorular arasında. Bu da bizim için aslında bir imtihan meselesi. Açıkçası meseleyi inançla açıklıyorum. (Kendim de bunun net bir cevabını bilmiyorum.)"

Söz konusu cevaplara geniş bir yelpazeden bakıldığı vakit, Din dersi öğretmenlerinin Allah'ın ezeli oluşunu açıklama hususunda biraz zorlandıklarını söylemek mümkündür.

3.2. Kaza ve Kadere İman

Kader kavramına itikadi ekollerin anlayışlarına göre farklı anlamlar yüklenmiştir. Matüridiler kaderi, "Allah'ın ezelden ebede kadar olmuş ve olacak şeylerin zaman ve mekanını, sıfatlarını, hususiyetlerini ve her türlü özelliklerini bilip ezelde o surette tehdit etmesidir." şeklinde tanımlarken, Eş'ariler ise kaderi, "Cenab-ı Hakkın her şeyi vakti gelince ezeli ilmine uygun ve irade ettiği şekilde meydana getirmesidir." biçiminde tanımlamışlardır.²²

"Kaza" kavramının sözlük anlamı ise "bir şeye hükmedip karar vermek, layık olduğu sonucu belirlemek ve hakkında nihai olarak söylenebilecek son sözü söylemek"ten ibarettir. Buna göre kaza kavramı içerdiği manalardan biri olarak "nesne ve olayları (eşya) yaratma" anlamına gelir.²³

3.2.1. Eylemlerde Cebr

²² H. Musa Bağcı, *İnsanın Kaderi* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2009), 14.

²³ Ebu Mansur el-Maturidi, *Kitabu't-Tevhid*, çev. Bekir Topaloğlu (Ankara: İSAM, 2002), 391.

Genel olarak öğrenciler, “Allah bizim kaderimizi yazmış, o vakit eylemlerimizde bizim ne suçumuz var?” sorusunu öğretmenlere yöneltmiştir. Öğretmenler ise, aslında kaderin toplum tarafından yanlış anlaşıldığını dile getirmişlerdir. Allah’ın olacak olan şeyleri önceden bilmesi, onu zorla yaptığımız anlamına gelmiyor, şeklinde cevap vermişlerdir. Örneğin bir öğretmen şöyle cevap vermiştir(k3):

“Ben bu soruya temelde şöyle cevap veriyorum. Bir dağ, iki tren bir de bir adam örneğiyle işe koyuluyorum. Tahtaya bir dağ çiziyorum. En tepesine de bir adam çiziyorum. Elinde bir defter bir de kalem var. Daha sonra dağın arkasında bir demiryolu var. Karşılıklı gelen trenler birbirlerini hiçbir şekilde görmüyorlar. A yönünden bir tren B yönünden de bir tren geliyor. Arada dağ olduğu için birbirlerini görmüyorlar. Dağın tepesindeki adam ise yüksekte olduğu için iki treni de görüyor. Ve elindeki deftere şunu yazıyor. “5 dk. sonra bu iki tren kafa kafaya çarpışacak.” Aradan 5 dk. geçtikten sonra kaza meydana geliyor ve adam tepeden inip makinistlerin yanına gidiyor. Onlara diyor ki “Ben 5 dk. önce sizin kaza yapacağımızı gördüm ve defterime yazdım.” Makinistler, o adama şunu diyebilirler mi? “Sen defterine yazdığın için biz kaza yaptık.” Öğrenciler, “Tabiki de diyemez. Tam tersi hocam. Onlar kaza yapacağı için adam defterine yazdı.” İşte Allah da bu örnekteki gibi sonsuz ilmiyle bizim neler yapacağımızı görüyor ve defterimize yazıyor. Yoksa o yazdığı için biz böyle hareket etmiyoruz.”

Kanaatimizce söz konusu tren örneği, kader kavramına dair mevcut bilgilerdeki yanlış anlamaları düzeltebilecek türden bir örnektir.

3.2.2. Kötülük Problemi

Dünyada masumların uğradığı bazı felaketler de öğrencinin zihninde birtakım sorular meydana getirmiştir. Bu sorulardan birisi de “Allah gerçekten varsa niçin bu kötü durumlara müdahale etmi-

yor?” Bir öğretmene, bebeklerin de deprem sonucu moloz yığını altında ölerək niçin böyle feci bir son yaşadıkları sorulmuş, öğretmen ise şöyle cevap vermiştir(k5):

“Açıkçası bu soru karşısında pek de cevap veremiyorum. Diyorum ki Allah’ın takdiri bu şekilde. Belki de o bebek bu şekilde ölerək kolay yoldan Cennete gidiyor.”

Söz konusu cevabın soruyu geçiştirecek türden bir cevap olduğu ve öğretmenin yeterli bilgiye sahip olmadığından dolayı bu soru karşısında aciz kaldığı söylenebilir.

3.2.3. İyi Kâfirin Cehenneme Gitmesi

Öğretmenlere *“Dünyaya birçok faydası dokunmuş bilim adamı, Müslüman olmadığı için niçin Cehennem’e gidiyor?”* şeklinde soru yöneltilmiş, öğretmenler de Cennete girebilmenin ön şartının Kelime-i Tevhid esası üzere olduğunu ifade etmişlerdir. Buna ilaveten Allah’ın yapılmış iyilikleri heder etmeyeceğini, bu dünyada veya ahirette karşılığını vereceğini de söylemişlerdir. Örneğin bir öğretmen(k2):

“Bugün günümüzde genelde derneklerin girişinde şu yazar. “Üye olmayan giremez.” Aynen bu şekilde Cennetin de kapısında “Müslüman olmayan giremez.” yazıyor.” Başka bir öğretmen ise(k3):

“Bugün dünyanın en tanınmış bilim adamı olsak ama pasaportumuz olmasa başka bir ülkeye sınırdan geçiş yapabiliyor muyuz? Öğrenciler “Hayır” diyorlar. Aynen bunun gibi Cennete girişin pasaportu da kelime-i tevhid diyorum. Bu olmadan cennete giremeyiz. Bu soruya bir de Ebu Talip üzerinden örnek veriyorum. Onun hayatta olduğu sürece peygamberimizi sevdiğini, koruduğunu ama iman etmeden öldüğünü söylüyorum. Allah “Adl” ismi gereği elbette ki onun Cehennemdeki azabıyla Ebu Leheb’in veya Ebu Cehil’in azabını bir tutmaz. Örnek olarak Ebu Cehil 1000 derecede yanarsa Ebu Talip 500 derecede yanar diyorum.

Ebu Talip'in iyilikleri çöpe gitmez. Allah onu Cennete almaz ama azabını hafifletir." şeklinde cevap vermiştir. Bir diğer öğretmen ise o kişinin dünyada hürmet görmesini mükâfat olarak değerlendirmiştir(**k4**):

"Yaptığı iyi işlerden dolayı dünyada onun isminden bahsedilmesi, ona hürmet edilmesi de bir ödüldür diyorum."

Konuya dair farklı örnekler üzerinden verilen cevapların öğrencinin zihnindeki soruya açıklık getirebileceği söylenebilir.

3.3. Meleklerle İman

3.3.1. Azrail'in Aynı Anda Birkaç Canı Alması

Öğretmenler *"Azrail bir kişi iken, aynı anda başka ruhları nasıl alabiliyor?"* şeklindeki soruya meleklerin insanlar gibi maddi varlık olmadığı, çok hızlı hareket edebildikleri ve aynı anda birkaç yerde bulunabilecekleri şeklinde cevap vermişlerdir. Bir öğretmen bu konuya Allah'ın Nur isminin tecellisi üzerinden cevap vermiştir(**k4**):

"Güneş, Allah'ın Nur ismine bir ayna olmuştur. Dünya üzerinde bir tane güneş varken, şu an bu sınıftaki herkes de onun ışığını ısınıyor başka bir ildeki insanlar da. Azrail de aynen bu şekilde Allah'ın Nur isminden nasibini almıştır. Bir anda birçok yerde bulunup ruhları bedenlerden çekebiliyor diyorum."

3.3.2. Ruhânî Varlıklar

3.3.2.1. Şeytan

Öğrenciler, genellikle şeytanın yaratılmasındaki hikmetin ne olduğunu öğretmenlere sormuştur. Öğretmenlerden bazıları bu konunun bizim bilgimizi açacağını bazıları ise imtihan için yaratılmış olduğunu dile getirmişlerdir. Örneğin bir öğretmen(**k1**):

"Şeytanın yaratılması, bir imtihana tabi tutulmamız için. Bir de şunu diyorum öğrencilere. Biz Yaratıcı'nın yapıp ettiği her şeyi anlamış kavramış değiliz. Biz Yaratıcı'nın yapıp ettiği her şeyi kavrasaydık, onun

Ortaöğretim Kademesindeki Öğrencilerin Din Dersi Öğretmenlerine Yönelttikleri İnançla İlgili Sorular ve Verilen Cevapların Değerlendirilmesi

seviyesine çıkardık. Yani Yaratıcı milyon tane iş yapmış, biz onlardan sadece birkaçını anlayabiliyoruz. Biz her şeyi çözmeye çalışıyoruz ama çözemeyiz. Muhakkak bizim bilemeyeceğimiz, akıl erdiremeyeceğimiz şeyler karşımıza çıkacaktır. Bu noktada şeytanın yaratılması çok da açığa kavuşmuş bir şey değil diye gençlere anlatıyorum.” şeklinde cevap vermiştir. Başka bir öğretmen ise(k2):

“Diyorum ki dinde bazı şeylerin cevabı olmaz, biz her şeyin hikmetini bilemeyiz diyorum. Şeytanın yaratılması da böyle bir durum. Sebebini bilemeyiz. Biz zaten her şeyi bilseydik inanmazdık. İnanç ve bilgi arasında bir durum yaşıyoruz. Her şeyin mantıklı bir açıklaması olsaydı bilirdik, inanmazdık diyorum. Akıl ve mantıkla bunun bu dünyada anlaşılamayacağını söylüyorum.” şeklinde cevap vermiştir. Yine başka bir öğretmen ise şeytanın yaratılmış olmasına pozitif bir yönden bakarak yukarıdaki ifadelerle ilaveten şöyle bir cevap vermiştir(k3):

“Eğer şeytan olmasaydı en doğrusunu Allah bilir ama belki de biz olmazdık. Çünkü Cennette üreme yok. Şeytan Hz. Âdem ile Hz. Havva’yı kandırdı. Bunun sonucunda Allah onları cezalandırıp dünyaya gönderdi ve bizler de onların soyundan dünyaya geldik. Şeytanın yaratılmasına bir de kendi varlığımız açısından bakalım diyorum.”

Söz konusu cevaplara geniş bir yelpazeden bakıldığı vakit, Din dersi öğretmenlerinin Şeytan’ın yaratılması husununu açıklamakta biraz zorlandıklarını söylemek mümkündür.

3.3.2.2. Cin

"Cin" kelimesi ise sözlükte "ins" kelimesinin karşıtı olarak, duyularla idrak edilemeyen/insanların göremedikleri ruhsal/gizli kuvvetler için kullanılan bir isimdir.²⁴

²⁴ Rağıp İsfahani, *Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*, çev. Yusuf Türker (İstanbul: Pınar Yay., 2007), 343.

Bir öğretmene “*Cinler iradeli varlıklar olduğu halde Hz. Süleyman’ın vefat etmiş olduğunu nasıl fark edemediler?*” şeklinde soru gelmiş, öğretmen ise konuya Hz. Yakup üzerinden şöyle cevapta bulunmuştur(k3):

“*Diyorum ki dibinde kuyuya atılmış Hz. Yusuf’u görmeyen, onun kokusunu alamayan nasıl oluyor da onun çok uzak mesafeden Mısır’dan gelen gömleğinin kokusunu alıyor. Demek ki Hz. Yakup’a kuyudaki Hz. Yusuf’tan haber vermeyen de Mısır’dan gömleğinin kokusunu hissettiren de Allah. Aynen bunun gibi cinler şuurlu varlıklar olduğu halde demek ki Allah, onlara Hz. Süleyman’ın vefat ettiğini hissettirmemiş. Bu şekilde cevaplıyorum.*”

3.4. Peygamberlere İman

Bu konuyla ilgili öğretmenlere “*Hocam, Hz. Muhammed’in anlattığı şeylerin benzerini Hz. İsa, Hz. Musa da anlatmış. Hatta Sümer yazıtlarında da bu sözlerin benzeri var. O zaman Hz. Muhammed, bu bilgileri onlardan çalmış.*” “*Hz. Muhammed, o dönemde çok gezen çok seyahat eden birisi. Bu sizin vahiy diye kabul ettiğiniz bilgileri, o çevresinden, seyahatlerinden edindi. Ona vahiy gelmedi.*” gibi benzer sorular yöneltilmiş, öğretmenler de tüm vahiylerin aynı kaynaktan geldiğini dolayısıyla aynı mesajların benzerlik gösterebileceğini, Hz. Peygamber’den çok daha bilgili edip ve hatiplerin Kur’an’a benzer bir metni ortaya koyamadıklarını ifade etmişlerdir. Örneğin bir öğretmen(k4):

“*Peygamber efendimizin seyahatleri tarihte bellidir. Ve sürekli gezen birisi de değildir. O günkü toplumda bilgiye ulaşmak sınırlıydı. Eğer bu ayetler vahiy değil de Hz. Muhammed’e ait olsalardı o dönemde Araplar içinde edebiyatı çok daha iyi bilen insanlar vardı. Bu durumda Kur’an’a benzer bir kitap ortaya koyabilirlerdi. Zaten Kur’an bu noktada da Arapların en iyi şairlerine meydan okuyor. Kur’an’ın bir benzerini haydi getirin, diye. Tarih bize gösteriyor ki o günden bugüne hiç kimse Kur’an’a*

benzer bir şey ortaya koyamadı. Müseylimetü'l Kezzab, böyle bir denemede bulundu. Fil suresine benzer bir şey ortaya koydu ama ortaya koyduğu sözlerle alay konusu oldu. Gülünç duruma düştü. Bu da gösteriyor ki demek ayetler, bir beşer işi değil, Allah'a ait sözlerdir." şeklinde cevap vermiş, başka bir öğretmen ise(k2):

"Hz. İsa'nın da Hz. Musa'nın da Allah'ın peygamberi olduğunu, hepsinin aynı kaynaktan beslendiğini temelde tevhid inancı noktasında birleştikleri için bu üç peygamberin de aynı şeylerden bahsetmiş olmaları çok normaldir diyorum." şeklinde cevap vermiştir.

3.5. Kitaplara İman

3.5.1. Kur'an'ın Değişmemiş Olması

Öğretmenlere Kur'an'ın değişikliğe uğramaması ile ilgili çokça soru gelmiştir. Bazı öğretmenler soruyu mütevatir kavramı üzerinden cevaplandırırken bazıları ise mütevatir kavramına ek olarak kendilerince farklı örnekler vererek soruya cevap vermiştir. Örneğin bir öğretmen(k2):

"Bu soruyu ayet ve hadislerle cevaplandırıyorum önce. Ama öğrencilerin çoğu ikna olmuyor. Daha sonra mütevatir kavramından bahsediyorum. Örneğin diyorum ki bundan 3000 yıl önce kavimler göçü olmuş. Biz bunu nerden biliyoruz. Toplumlar arasında yayılan meşhur olan bir bilgidenden dolayı biliyoruz. Kur'an da aynen böyle. Değişmediği toplumlar arasında meşhur olmuş bir gerçeklik." şeklinde, başka bir öğretmen ise(k3):

"Öncelikle İznik Konsili'nden bahsediyorum. Diyorum ki Hz. İsa'nın doğumunu 0 (milat) kabul ediyoruz. Onun doğumundan sadece 325 yıl sonra Bursa İznik'te Hristiyan din adamları bir toplantı yaptılar. Bu toplantıda baktılar ki 250 taneden fazla İncil meydanda var. Acaba hangisine göre dinimizi yaşayacağız diye konuştular ve toplantı sonrası Matta, Markos, Yuhanna ve Luka dışındaki bütün İncillerin yok edilmesi

kararını aldılar. Demem o ki, Hz. İsa'dan 325 yıl gibi bir süre sonra 250 taneden fazla İncil meydana çıkmış. Peygamberimizden 1500 yıl sonra ise hâlâ dünyanın her yerinde aynı Kur'an var. Demek ki Kur'an değişikliğe uğramamış diyorum. Buna ilaveten mütevatir kavramından da bahsediyorum. Bu soruya da bu şekilde cevap veriyorum." şeklinde soruyu açıklığa kavuşturma gayreti içinde olmuştur.

Konuya dair farklı örnekler üzerinden verilen cevapların öğrencinin zihnindeki soruya açıklık getirebileceği söylenebilir.

3.5.2. Kur'an Kıssaları

Öğretmenlere "Kur'an'da anlatılan kıssaların nesnel hiçbir delili yok. Örneğin Hz. İsa'nın yaşadıklarına dair elle tutulur delil yok. Ben buna nasıl inanayım?" şeklinde bir soru gelmiş ve bir öğretmen bu soru karşısında çaresiz kaldığını şöyle dile getirmiştir(k2):

"Bu soruyu ayet ve hadislerle cevaplandırıyorum ama öğrenci tatmin olmuyor. Her şeyi madde zemininde düşündüğü için ayetin veya hadisin bahsettiği şeyler, öğrencinin zihninde bir yer edinmiyor. Maalesef cevaplamakta çaresiz kalıyorum. Mesela Yedi uyurlardan bahsediyorum. Öğrenci her şeye tamam diyor. Anlıyor. Ama 300 sene boyunca kimse merak edip de o mağaraya girmedi mi? Diyor. Bu sefer ben de merak ediyorum. Hakikaten öğrenci doğru diyor."

Söz konusu soru karşısında öğretmenin öğrenciyi tatmin edebilecek bir cevaba sahip olmadığı söylenebilir.

3.6. Ahirete İman

3.6.1. Ahiretin Varlığı

Bir öğrenci, öğretmene "Belki de ahiret diye bir yer yoktur. Ahiret dediğimiz yer belki de bu alemdir." şeklinde bir açıklamada bulunmuş, öğretmen ise konuyu Hz. Ali örneği üzerinden açıklamaya çalışmıştır(k1):

"Bir adam Hz. Ali'ye gelip "Sen şu kadar kulluk ediyorsun, ya sen dediğin anlamda ahiret yoksa?" Hz. Ali de "ya varsa, ben ne kaybedece-

ğim.” şeklinde cevap veriyor. İkinci olarak ben hayatın bir sorumluluğunun olduğunu, mutlaka iyi ve kötülerin birbirinden ayırt edilmesi gerektiğini düşünüyorum. Çünkü eğer öbür dünya olmazsa herkesin yaptığı yanına kâr kalacak. Bu da Allah'ın adaletine sığmaz, böyle bir anlayış da mümkün olmaz diyorum öğrencilere. Muhakkak her bir şeyin karşılığı vardır.”

3.6.2. Berzah

Berzahı bütün ilim adamları, ölümle dünyaya tekrar dönüş arasındaki engel olarak anlamışlardır.²⁵ Bir başka deyişle ölümle beraber bedenden ayrılan ruhun kıyametin kopmasına kadar beklediği alemdir. Kabir hayatının hak olduğu hususunda ümmetin alimleri arasında bir ihtilaf söz konusu değildir.²⁶

Öğretmenlere hali hazırda ölen insanların şu an Cennette veya Cehennemde olup olmadıklarına dair soru yöneltilmiş ve şu cevaplar verilmiştir. Örneğin bir öğretmen(**k4**):

“Öğrencilere diyorum ki bizim Ehl-i Sünnet inancına göre Cennet şu an yaratılmıştır ama içinde insanlardan veya cinlerden kimse yoktur. İçinde melekler vardır, hizmetçiler vardır diyorum. Allah, bir kural koymuştur. Ölen insanlar kıyamet kopup hesap verdikten sonra Cennet'e veya Cehennem'e gidecek. Bunun için şu an ölmüş olanlar, bir kabir hayatı yaşıyorlar. Amelleri iyi ise, bu kabir Cennet bahçelerinden bir bahçeye, amelleri kötü ise bu kabir Cehennem çukurlarından bir çukura dönüşecek diyorum.” şeklinde cevap vermiştir. Bir başka öğretmen ise(**k3**):

²⁵ Ali Pekcan, *Kur'an ve Sünnet Işığında İnançla İlgili Güncel Konular* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2011), 65.

²⁶ Ebu Mansûr Abdulkâhîr b. Tahir et-Temimî Bağdâdî, *Usûlu'd-Dîn* (Beirut, 1981), 229.

“Öncelikle Cennet ve Cehennem ’in şu an boş olduğunu söylüyorum. Bu iki yerin kıyamet koştuktan sonra amel defterlerimizdeki sevap ve günahlarımızın tartılmasıyla dolacağını söylüyorum. Hz. Adem’den günümüze kadar hali hazırda ölen tüm insanlar berzah alemi dediğimiz bir kabir hayatı yaşıyor. Öğrencilere kabir hayatının Cennetin veya Cehennem’in bir fragmanı olduğunu söylüyorum. Ameli iyi olan kullar için kabir, bir cennet bahçesine dönüşecek, orda yatan kişi “Ya Rabbi! Kıyameti kopar da Cennetteki asıl mekanıma kavuşayım” diye istekte bulunacak. Ameli kötü olan kullar için ise kabir, Cehennem çukuruna dönüşecek. Kişi burda azap görecek. O da tam tersi kıyametin kopmasını istemeyecek diyorum.” şeklinde cevap vermiştir.

3.6.3. Sonsuz Azap

Öğretmenlere, dünyada yaşadığımız hayat sınırlı olduğu halde ahiretteki azabın neden sınırsız olduğuyla ilgili sorular gelmiş ve şu cevaplar verilmiştir. Örneğin bir öğretmen(k5):

“Öğrencilere diyorum ki bir insan hak dine inanmadığı sürece, Allah’a hakkıyla iman etmediği sürece kesinlikle sonsuz bir azap onu bekliyor. Cennete gidemeyecektir.” şeklinde cevap vermiştir. Başka bir öğretmen ise(k2):

“Öğrencilere diyorum ki bu dünyadaki sevaplarımız da sınırlı ama Allah merhameti gereği Cennet’te biz Müslümanlara sınırsız hayat veriyor. Günahkâr Müslümanlarda cehennemde cezasını çektikten sonra onlarda Cennette sınırsız bir hayat yaşayacak. Ama kafirler için durum böyle değil. Cennete girmenin ön şartı. Kelime-i Şehadet diyorum.” şeklinde cevap vermiştir.

Söz konusu cevapların öğrenciyi tatmin edebilecek türden cevaplar olmadığını söylemek mümkündür.

Sonuç

Analiz edilen verilere genel bir perspektiften bakıldığı zaman, Z kuşağının inancın hemen hemen tüm boyutlarıyla ilgili farklı türden sorulara cevap arayışı içinde olduğu görülmüştür. Sorulara verilen cevapların bazıları tutarlı ve akla yatkın gibi görünürken, bazıları ise mantık sınırlarını aşan türde olmuştur. Din Dersi öğretmenlerinin bazı sorular karşısında çaresiz kaldıkları, konuyu geçiştirecek türden cevaplar verdikleri, bazı soruların cevaplarının kendilerince bile bilinmediği; bazı sorular karşısında ise verilen cevapların kayda değer, düşündürücü olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmada genel çerçevede Din Dersi öğretilerinin alanlarıyla ilgili yeterli bilgiye sahip olmadıkları bulgusu elde edilmiştir. Bu eksikliğin giderilmesi için, alanla ilgili kitapların Din Dersi öğretmenleri tarafından ciddi bir şekilde okunması, ayda bir alana dair bilimsel bir makalenin veya akademik bir eserin zümre öğretmenlerince müzakere edilmesi, You Tube, Instagram gibi sosyal mecralardan paylaşım yapan alanında yetkin akademisyenlerinin düzenli bir şekilde izlenmesi önerilebilir.

KAYNAKÇA

- Akdemir, Ayşe Betül. "Öğrencilerde İnanç Problemine Neden Olan Faktörlerin Belirlenmesi". *Dergiabant* 8/1 (31 Mayıs 2020), 318-342.
- Altıparmak, Şerife - Budak, Hatice. "X, Y, Z Kuşağı Kadınlarının Din Algılarının Karşılaştırılmalı Analizi". *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8 (30 Nisan 2022), 55-94.
- Bağcı, H. Musa. *İnsanın Kaderi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1. Baskı., 2009.
- Bağdâdî, Ebu Mansûr Abdulkâhir b. Tahir et-Temimî. *Usûlu'd-Dîn*. Beyrut, 1981.
- Berg, Bruce L. - Lune, Howard. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. ed. Asım Arı. Konya: Eğitim Yayınevi, 4. Baskı., 2019.
- Creswell, John W. *Nitel Araştırma Yöntemleri*. ed. Mesut Bütün - Selçuk Beşir Demir. Ankara: Siyasal Yayın Dağıtım, 3. Baskı., 2013.
- Duman, Soner. *Allahım Sorularım Var*. İstanbul: Erkam Yayıncılık, 1. Baskı., 2020.
- Er-Razi, Fahreddin. *el-Metalibü'l-Aliye mine'l-İlmi'l-İlahi*. İstanbul: Fikriyat, 2022.
- Ev, Hacer Aşık. "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (DKAB) Öğretmeninin Nitelik ve Mesleki Yeterlilikleri". *İlköğretim Online* 10/2 (26 Haziran 2011), 523-538.
- Gerring, John. *Case Study Research: Principles and Practices*. United Kingdom: Cambridge University Press, 2nd edition., 2016.
- Görmez, Mehmet. *Gençliğin Anlam Arayışı*. Ankara: OTTO, 1. Baskı., 2021.
- Güngör, Özcan (ed.). *Bilimsel Araştırma Süreçleri El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları, 1. Baskı., 2018.

Ortaöğretim Kademesindeki Öğrencilerin Din Dersi Öğretmenlerine Yönelttikleri İnançla İlgili Sorular ve Verilen Cevapların Değerlendirilmesi

- Hanbel, Ahmed b. *Müsnedü'l İmam Ahmed b. Hanbel*. Nşr. Şuayb el-Arnaut. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2001.
- İnce, Abdullah. "Gençliğin İnanç Problemlerinin Gerçekliği: Eleştirel Bir Okuma". *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/2 (30 Aralık 2021), 908-934.
- İsfahani, Ragıp. *Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*. çev. Yusuf Türker. İstanbul: Pınar Yay., 2007.
- Kayan, Mehmet Fatih. "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Mesleklerini Etkili Olarak Yürütebilmelerinin Önündeki Engellere İlişkin Görüşleri". *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 7/7 (07 Ağustos 2020), 118-127.
- Kaymakcan, Recep. *Gençlerin Dine Bakışı ve Okullarda Din-Değerler Öğretimi*. İstanbul: DEM Yayınları, 1. Baskı., 2021.
- Kurt, Fatih. *Niçin İnanıyorum?* İstanbul: DİB Yayınları, 1.Baskı., 2019.
- Locke, John. *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup*. çev. Melih Yürüşen. Ankara: Liberte, 2004.
- Maturidi, Ebu Mansur el-. *Kitabu't-Tevhid*. çev. Bekir Topaloğlu. Ankara: İSAM, 2002.
- Özmen, Haluk - Orhan Karamustafaoğlu (ed.). *Eğitimde Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi, 2. Baskı., 2019.
- Pekcan, Ali. *Kur'an ve Sünnet Işığında İnançla İlgili Güncel Konular*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2011.
- Punch, Keith F. *Sosyal Araştırmalara Giriş - Nicel ve Nitel Yaklaşımlar*. çev. Dursun Bayrak vd. Ankara: Siyasal Kitapevi, 2014.
- Subaşı, Münevver - Okumuş, Kübra. "Bir Araştırma Yöntemi Olarak Durum Çalışması". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 21/2 (20 Haziran 2017), 419-426.

Türk, Aycan. *Değişimi Değiştiren Geleceği Dönüştüren Y Kuşağı*. İstanbul: Kafekültür Yayıncılık, 3. Baskı., 2017.

Yıldırım, Ali - Şimşek, Hasan. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2011.

Yılmaz, Macid. "İnanç Öğrenme Alanları Açısından Lise Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarının İncelenmesi". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 18/3 (22 Mart 2015), 117-134.